

สรุปผลการวิจัยและขอเสนอแนะ

จากการเปรียบเทียบลักษณะของพุทธศาสนา กับปรัชญาประชาธิปไตยหาคือความ
 หัวข้อที่ว่า "วิเคราะห์ลักษณะของประชาธิปไตยในพุทธศาสนา" ทั้งหมดครั้งที่ผู้เขียนได้ออก
 มาสามหัวข้อข้างต้น คงทำให้เราได้ประจักษ์ความเหมือนกันบางประการที่มาพ้องกันโดย
 ประหลาด แม้จะมีส่วนปลีกย่อยแตกต่างกันไปบ้างก็เป็นธรรมดาโลกที่ว่า จะให้สิ่งสองสิ่ง
 เหมือนกันทุกประการย่อมเป็นไปไม่ได้ หากเรามาพิจารณาเปรียบเทียบกันที่ละประเด็น โดย
 เริ่มจากสมมติฐานทางปรัชญาประชาธิปไตยและพุทธศาสนา เราจะพบว่าสมมติฐานของ
 ประชาธิปไตยนั้นยกย่องธรรมชาติของคนที่มีความสามารถเชื่อในภูมิปัญญาและในคุณธรรมของ
 บุคคล เช่นเดียวกับที่พุทธศาสนายกย่องคนที่มีปัญญา หากพุทธศาสนาสอนให้มีสติ คุ้มกับ ปัญญา
 คือมีเฉลียวกับฉลาด เพราะจะทำให้ไม่พลาดพลั้ง และมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในทางที่ถูกที่ควร
 ได้ พุทธศาสนาสอนให้มองโลกโดยรูเท่าทัน ความจริงที่ว่า มีความไม่เที่ยงแท้ถาวร เปลี่ยน
 แปลงอยู่ทุกขณะ และไม่มีตัวตนที่พึ่งยึดถือใดตลอดไป หากเรายึดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากเกินไป จะ
 เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ได้โดยง่าย และเป็นการศึกษาด้วยธรรมชาติอันแท้จริงของสรรพสิ่ง

การปกครองแนวปรัชญาประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่มีศรัทธาอยู่บนการ
 มองโลกในแง่ดี มีเหตุผล มีซึ่งมงาย เชื่อว่ามนุษย์สามารถปรับปรุงแก้ไขได้ เชื่อว่าความ
 ก้าวหน้าอาจเกิดขึ้นได้โดยกา รมปฏิบัติและการวางแผนระยะยาวด้วยความจริงใจ ภาวะ
 และความมรณวายของมนุษย์สามารถเอาชนะได้โดยการให้เสรีภาพ และใช้เหตุผลอย่าง
 ถูกต้อง เพงเล็งอนาคตด้วยความคิดที่ว่า อะไร อาจ จะเกิดขึ้น ฝึกกับการปกครอง
 ของพวกที่มองโลกในแง่ไม่ดี มักมองอยู่ในอดีตว่าอะไรใดเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งทำให้พวกที่เป็น
 ปฏิบัติกับประชาธิปไตย มักมองในรูปที่ว่า พวกมองโลกในแง่ดีทางการเมืองเป็นพวก

ร่างแผน อุดมคติ ผิดกับพวกที่เป็นนักสังคมนิยม (realists) กลุ่มนิยมประชาธิปไตยมัก
มองการเมืองในแง่หาถึงจุดหมายและจุดประสงค์ของการเป็นอุดมคติทางการเมือง
เช่น มองหาความยุติธรรม (justice) อิสรภาพ (freedom) เป็นต้น มากกว่า
หา "วิธีการ" หรือ "เทคนิค" ในทางการเมือง

นอกจากนี้ประชาธิปไตยยังเป็นเรื่องของหลักการ เหตุผล และความยุติธรรม
ซึ่งออกมาในรูปของเสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ ซึ่งเมื่อเราหันมาพิจารณาพุทธศาสนา
และความคิดในเรื่องเสรีภาพ ก็จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาสอนให้เรามีความอิสระที่จะคิด
พูด ทำ และ แสดงออก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผล โดยใช่ สติ
สัมปชัญญะ ปัญญา ไตรตรองให้รอบคอบ และต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์ของส่วนรวม คือ
กติกากฎ หรือ ระเบียบข้อบังคับของสังคมนั้น ๆ จึงเท่ากับพุทธศาสนาสอนให้มีและใช้
เสรีภาพในทางที่ถูกต้อง หากแต่คงอยู่ภายใต้กฎหมายของบ้านเมือง นั่นคือใช้ "กฎหมาย
ไม่ได้" อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ที่แตกต่างกันไป จึงต้อง
ให้ความสำคัญกับหลักการ เหตุผล มากกว่าตัวบุคคล

ในเรื่องความเสมอภาค พุทธศาสนาสอนให้เห็นความสำคัญของบุคคลเท่าเทียม
กันหมด¹ เพียงแต่บุคคลแต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ตามสถานภาพของตนที่แตกต่างกันไป
ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะในสถาบันสงฆ์ในสมัยพระพุทธเจ้า สังฆทุกรูปเท่าเทียมกันหมด
ที่มีการเคารพพระบรมอัฐิ ก็ไม่ใช่ให้อภิสิทธิ์แก่ฆราวาสหรืออะไร เพราะผู้มีอัฐิ
ก็ต้องประพฤติปฏิบัติตัวใหญ่หลวง สอดคล้องกับหลักการและเหตุผล เพื่อจะเป็นแบบอย่าง
ที่ดีกับผู้มีอัฐิสนอยต่อไป เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า ถ้าใครปฏิบัติตามหลักการของ

¹ ดังในอัมพัฏฐสูตรที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ทุกคนเกิดมาเท่ากัน แต่มาแบ่งกันเอง
เพราะทิฐิ หรือที่สอนว่า ทุกคนต่างเกิดมาเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
ด้วยกันเท่ากัน เหล่านี้เป็นตน

พระพุทธเจ้าจะกลายเป็นผู้ที่มีหลักการ เหตุผล ยุติธรรม และต่างยอมรับเท่ากันว่า
ทุกคนเสมอภาคกันหมด

ในเรื่องภราดรภาพ พุทธศาสนาสอนให้มีความสามัคคี กลมเกลียว เอื้อเฟื้อ
เผื่อแผ่ เมตตาการุณาต่อกันในระหว่างบุคคลในสังคม สอนให้บุคคลละความเห็นแก่ตัว
อย่ามีว่ำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตน สอนให้บุคคลมีความตระหนักในหน้าที่ และรับผิดชอบ
บุคคลของทำหน้าที่ของตนตามตำแหน่ง และบทบาทต่าง ๆ ในสังคม อย่างเหมาะสม
ถูกต้อง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เช่น หน้าที่ระหว่าง บิคา มารคา และบุตร
เพื่อนฝูง และมีตรัสหาย ระหว่างบุคคล คือ บ้านเมือง สามัคคีบริยา บุคคลต่อบุคคลอื่น
เป็นคน เหล่านี้ทั้งหมดจึงทำให้เราพอที่จะมองเห็นได้ว่า หลักการประชาธิปไตยเป็น
หลักการเดียวกับพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นเราสามารถสอนและปรับการเรียนรู การดำเนิน
ชีวิตของคนไทยให้ถูกต้องกับหลักการแท้จริงของพุทธศาสนา อันเป็นหลักการของประชา
ธิปไตย ก็จะสามารถสร้างประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในประเทศไทยได้โดยไมยากนัก และ
จะเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงด้วย เช่น ถาขาราชการไค้นำเอาหลักการในพุทธศาสนา
มาปรับใช้และยึดถือเป็นวิถีชีวิตของตนในการปฏิบัติราชการแล้ว ชอบกพรองคาง ๆ
การตัดสินใจ หรือความเฉื่อยชาที่เป็นที่เลื่องลือในวงการราชการคงหมดไป และสังคม
ไทยคงจะสามารถเป็นประชาธิปไตยได้

จุดเด่นประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย คือ ระบอบนี้เคารพในความ
เป็นธรรม (justice) เหตุผล เมตตาธรรม (compassion) ความศรัทธาใน
มนุษยชาติ (faith in man) และความเคารพในเกียรติภูมิแห่งมนุษย์ชน (human
dignity) ซึ่งแน่นอนเราจะเห็นได้ว่า ตรงกับมโนคติหลักของพุทธศาสนาทั้งสิ้น
พุทธศาสนาให้ความยุติธรรมเสมอภาค เอาคุณสมบัติเป็นต้น การปฏิบัติทั้งสิ้นเป็นเกณฑ์

¹ คึงในเรื่องที่ศก, ทศพิชราชธรรม ขางตน

เนนหลักการมากกว่า เอกชนตัวบุคคล ใครก็ตามที่นำพาตัวเองเข้าสู่หลักธรรม เล็งเห็นธรรมแล้ว เขาผู้นั้นถูกทดลอง นี่เป็นความยุติธรรมเสมอภาคแท้จริงของพุทธศาสนา หรือตัวอย่างการอุปสมบท ในพุทธศาสนา ภิกษุจะได้รับความเคารพตามหลักการตามลำดับก่อนหลัง ไม่ว่าภิกษุ ที่บวชหลังจะเป็นเจ้าชาย สูงส่ง อยางไร ก็จะต้องให้ความเคารพ ภิกษุที่บวชก่อนเสมอไป หรือดูจากตัวอย่าง คำสวดมนต์ เชนทว่า :

- ชายปฏิบัติปันโน - ผู้ปฏิบัติ เป็นธรรม
- สามจีปฏิบัติปันโน - ผู้ปฏิบัติรอบยิง คือ ปฏิบัติชอบโดยส่วนเกี่ยว ไม่ปฏิบัติผิด
- วิชชาจรตสัมปันโน - ผู้ใดถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (ความรู้ ความประพฤติ)

เหล่านี้เราจะเห็นได้ว่า หลักคำสอนของพุทธศาสนาเนนที่ความรู้ ความประพฤติเป็นหลักเหมือนที่หลักประชาธิปไตยเนนหลักการ กฎหมาย มากกว่าตัวบุคคลนั่นเอง

นอกจากนี้พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนใหม่มนุษย์เล็กคูนมันเหยียดหยามกัน เพราะเรื่องถึงขั้นวรรณะ เพราะเหตุเรื่องชาติและวงศ์สกุล โดยตั้งจนทพบไว้ที่ "ศีลธรรม" ใครจะเกิดในสกุลต่ำ สูง ยากคมีจนอยางไร ไม่เป็นปัญหา ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้วก็เชื่อว่าเป็นคนที่ดีควรยกย่องสรรเสริญ ถ้าตรงข้ามคือ ลวงละเมิดศีลธรรมแล้ว แมเกิดในสกุลสูงก็นับไควว่าเป็นคนพาลอันควรคำตำหนิ อนึ่ง พุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่มีหลักการ คำสอน เพื่อให้เล็กระบบทาส อันถือเป็นการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาคอยางแท้จริงควย ดังนั้นจึงเห็นไควว่า จริยศาสตร์และการเมืองนั้นไม่ไควขัดกันเลย และถ้าจะให้ลึกกักรจะไปควยกัน ทั้งนี้เพราะศาสตร์ทางการเมืองนั้น เป็นศาสตร์ของการต่อสู้แข่งขัน ของการปกครอง และถูกปกครอง จึงมีที่จะองมีการแบ่งเป็น 2 ฝ่าย 2 ชั้นเสมอ ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะให้บุคคลทั้ง 2 ฝ่ายนี้ มีคุณธรรมประจำตัว ประจำใจ เพื่อดิจะให้การปกครอง และถูกปกครองนั้นเป็นไปโดยยุติธรรมและเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมมากที่สุด เพราะฉะนั้น เราจะเห็นไควว่าไม่เป็นการเสื่อมเสียหรือไรสาระประโยชน์เลย หากเราฉนำพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เข้ากับระบอบประชาธิปไตย และโดยเฉพาะอยางยิ่งหลักการปกครองของพุทธศาสนาไคแทรกจริยศาสตร์ไว้อยู่แล้ว เชน เสนอวา ผู้ปกครอง ผู้บริหาร เมื่อเขามามี

อำนาจแล้วต้องมีคุณสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมต่าง ๆ เช่น ทศพิธราชธรรม หลักธรรมของผู้ปกครอง 10 ประการ เหล่านี้เป็นต้น

อนึ่ง การปกครองประชาธิปไตยจะใช้ได้ผลดีต่อเมื่อประชาชนในรัฐได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี มีความสำนึกในหน้าที่ของตนที่มีต่อส่วนรวม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน เพราะฉะนั้น หากเราไม่ฝึกอบรมตัวของเราและลูกหลานของเราให้ตระหนักในเรื่องหน้าที่ที่เรามีต่อสังคม อันจะต้องแยกออกจากผลประโยชน์ส่วนตัวโดยเด็ดขาดแล้วก็จะเกิดปัญหาขึ้นได้ ซึ่งในประเด็นนี้ โนคคิของพุทธศาสนาที่ถูกต้องอาจช่วยได้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนมีความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบ และทรงเน้นให้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว คำนึงถึงหลักการเหตุผล มากกว่า ตัวบุคคล

นอกจากนี้ปรัชญาประชาธิปไตย เป็นลัทธิของขันติธรรม คือ ต้องมีความอดทนในความเห็นของผู้อื่นที่ไม่ตรงกับความคิดเห็นของตัว ซึ่งนัยนี้ก็ตรงกับพุทธพจน์ที่ทรงตรัสสอนไว้ว่า "นคฺคิ โฉเก อนินฺทิตฺโต"¹ ผู้ไม่ถูกตี ไม่มีในโลก หมายความว่า ให้เราพร้อมยอมรับในความจริงข้อนี้ และวางใจเป็นกลาง อุเบกขา อย่าเคียดแค้นใครน หรือลำพอง ติใจ ไปกับคำติเตียน หรือ สรรเสริญของผู้อื่น อย่าเอาคำติเตียนเหล่านั้นมาเป็นอารมณ์ หากทว่ามีอะไรไม่ได้รับฟังในคำที่ท้วงเหล่านั้นเสียเลย เพียงแต่เอาคำติเตียนใคร่เหตุผล เราก็ควรรับฟังไว้ และนำมาพิจารณาไตร่ตรองหาความจริงเพื่อว่าถ้าเราผิดจริง จะได้รับแก้ไขปรับปรุงตัวเองให้ถูกต้องดีขึ้น นั่นคือพระพุทธเจ้าทรงสอนให้เราเป็นคนที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และมี ใจอุเบกขา ตลอดจนต้องรู้จักยับยั้งเอาสิ่งที่ถูกต้อง เหล่านั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในประเด็นนี้เราจึงเห็นได้ว่าหากพุทธศาสนิกชนปฏิบัติตามพุทธพจน์เหล่านี้ก็จะเป็นผู้ที่มีลักษณะของความ เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง คือ มีความเป็นประชาธิปไตยออกไปจากบุคคลลักษณะของตัวเองเลยมิใช่เพราะจากการบังคับบัญญัติจากกฎหมายภายนอก

¹ สุต. ขุ. ธ. 25/27/38.

นอกจากนี้ การที่จะเป็นนักประชาธิปไตยที่จริงแท้ได้ จะต้องเป็นผู้ที่มีใจกว้าง
 พร้อมยอมรับ ทักษะที่เป็นของฝ่ายตรงข้ามกับตน การที่เราจะเป็นผู้มีใจกว้าง ยอมรับฟังความ
 คิดเห็นของบุคคลอื่น ๆ ไฉน พระพุทธเจ้าทรงให้หลักคำสอนไว้ว่า สิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดอยู่ใน
 สถานะของสายธารแห่งการต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลง (state of flux and transfor-
 mation) ไม่มีสิ่งใดคงที่ตายตัว เพราะฉะนั้นเราต้องอย่าไปติดติดหรือยึดติดในสิ่งต่าง ๆ
 ในทัศนะความคิด ลัทธิโศลกคติหนึ่ง ว่าเป็นสิ่งจริงแท้หรือที่สัจแล้ว หากทว่าเราควรที่จะเปิด
 ใจให้กว้างและยอมรับว่า ความคิดเห็น ทักษะ ลัทธิของบุคคลอื่นนั้นมักจะมีสิ่งที่มีประโยชน์ได้
 เท่ากับของเรา ไม่มีสิ่งใดสมบูรณ์สุดในโลก นี่ถือเป็นสังขธรรมสากล ดังนั้น การที่ปรัชญา
 ประชาธิปไตยจะไปรอดได้ ต้องการคนที่มีความสมบัตินี้ และซึ่งคนที่มีความสมบัตินี้จะมีได้
 ก็จากการ เป็นพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง เพราะว่า
 พระพุทธองค์ทรงตรัสไม่ให้เรา "ยึดติด" ในสิ่งต่าง ๆ "อย่ายึด" ในความจริงที่เราเสกสรร
 ปั้นแต่งขึ้นมาเอง (Conventional truth) เปรียบเสมือนการขึ้นบันได หากเราจะไปให้
 ถึงจุดหมายปลายทาง เราจะเกาะยึดอยู่ขั้นใดขั้นหนึ่งไม่ได้ หากแต่เราต้องยึด ปล่อย ยึด
 ปล่อยไปเรื่อย ๆ หรือเหมือนการข้ามฟาก เราต้องใจ เรือเป็นพาหนะ หากแต่เมื่อเราข้าม
 ฟากฝั่งแล้ว เราไม่จำเป็นต้องแบกเรือนั้นข้ามฟากไปด้วย คือให้รู้จักมีการปล่อยวางเสียบ้าง
 อย่าถือเอาถือเราให้มากนัก ทั้งนี้เพราะการยึดติดเช่นนั้นมันจะนำไปสู่การทะเลาะวิวาท
 แยกแยกไม่สิ้นสุด

ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า แต่เพียงอุดมคติของพุทธศาสนาที่ว่า "อย่ายึด" เท่านั้น
 สามารถที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการปกครองได้มาก เพราะว่าถ้าบุคคลสามารถ
 ที่จะปล่อยวางได้ หรือไม่ยึดถือมากนัก สังคมและโลกของเราคงจะสงบสุขมากกว่านี้ หากทว่า
 ที่สังคมและโลกเราเกิดวุ่นวาย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะต่างคนต่างยึด ยึดเขายึดเรา ยึดใน
 ความคิด ทักษะ ระบบของตัวเอง ว่าเหนือกว่าของคนอื่น และพยายามที่จะโค่นล้มทำลายฝ่ายตรง
 ข้าม ไม่มีขันติ คือความอดทน และอุเบกขา ความวางเฉยจึงก่อให้เกิดความวุ่นวายเกิดวุ่น
 เพราะฉะนั้นถ้าให้บุคคลได้มีธำมะ ธรรมะในหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ และโค่นปฏิบัติตัวของตัว
 ให้สอดคล้องเข้ากันได้กับหลักธรรมเหล่านั้นของพุทธศาสนาแล้ว จะเป็นตัวช่วยส่งเสริมและลดขอ
 บกพร่องของประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี

ภาคในทางประชาธิปไตย จึงมีความหมายแต่เพียงว่า "ต้องจัดให้บุคคลทุกคนมีโอกาสในอันที่จะอยู่ดีกินดีเท่ากัน" ตัวอย่าง เช่น นักเรียนทุกคนควรมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน บุคคลแต่ละคนควรมีโอกาสได้เข้าทำงานเท่าเทียมกัน หากแต่เมื่อมีโอกาสนี้แล้ว การที่คนใดจะพัฒนาสมรรถภาพส่วนตัวให้เด่นขึ้นมาอย่างน้อยกว่ากัน ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหากไป คือ ผู้ใดจะทำมาหากินเก่งกว่าผู้อื่น ชัยชนะแข็งแกร่งกว่าหรือเจตสยวดฉลาดกว่าก็เป็น อีกประเด็นหนึ่งคือ เมื่อทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันแล้ว จากนั้นเป็นเรื่องของการแข่งขันกัน ว่าใครมีความสามารถมากกว่าที่อยู่ดีกินดีกว่า เป็นต้น นั่นคือ จะขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมให้หมดไปโดยสิ้นเชิงไม่ได้ เพราะถ้าให้คนขยัน เกียจคร้าน มีความรู้ ไม่มีความรู้ มีฐานะ ไม่มีฐานะ เหมือนกันทุกประการ ที่สุดก็ไม่มีผู้ชวนชววยจัดทำสิ่งใด บ้านเมืองดีอยู่ไม่ได้ หากแต่ปล่อยให้ทุกคนแข่งขันกันโดยไม่มีขอบเขต กติกา เข้าทำนองใครมีมือยาวสาวได้สาวเอา ก็จะเกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม คือ คนรวยก็จะรวยยิ่งขึ้น คนจนก็ยิ่งจนลง เพราะฉะนั้นทางแก้ก็คือ ต้องถือหลักทางสายกลาง คือ รัฐต้องให้โอกาสทุกคนเท่าเทียมกัน หากแต่โอกาสต้องมีขอบเขตจำกัด เพื่อขจัดความเหลื่อมล้ำ เพราะฉะนั้นนี้เราจะเห็นได้ว่า มโนคติ คำสอนในพุทธศาสนาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ การไม่ตั้งเกินไป หย่อนเกินไป จึงเป็นคำสอนที่ใช้ได้ผลเป็นอย่างดี และสามารถที่จะแกขอบกพร่องในทางประชาธิปไตยได้

นอกจากนี้จุดบกพร่องอีกประการของปรัชญาประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรัชญาประชาธิปไตยสมัยใหม่ซึ่งจำต้องมีกลุ่มบุคคลที่ทำการบริหารและเพราะองค์การสมัยใหม่มีความสลับซับซ้อนมาก คณะบุคคลที่ทำการบริหารนี้จึงต้องการคนที่มีความรู้ความชำนาญโดยตรง ซึ่งประเด็นนี้มักก่อให้เกิดคณาธิปไตยได้ เพราะบุคคลกลุ่มน้อยที่เป็นนักบริหารนี้จะกลายเป็นผู้ที่อำนาจอย่างมากและบ่อยครั้งบุคคลเหล่านี้มักกดขี่ข่มเหงน้ำใจประชาชน นอกจากนี้ข้าราชการ ผู้บริหารบางคน ทำตนเป็นนายประชาชน แสดงอำนาจและเอาแต่ใจตนเอง และมักไม่ค่อยจะยอมรับความจริงที่ว่า นโยบายหรือวิธีการบริหารของตัวนั้นผิดพลาด คือ เมื่อมีอำนาจบริหารและอำนาจกฎหมายอยู่ในมือ มักจะลืมนึกไปว่าตนเองนั้นมีหน้าที่เป็นแต่เพียง "ผู้รับใช้" ประชาชน ประชาชนคือผู้เป็นนาย อำนาจต่าง ๆ มีคุณค่าแต่เพียงเป็น "อุปกรณ์" ที่จะนำการ

บริหารไปสู่จุดหมายอันเป็นจุดประสงค์ของประชาชนส่วนรวมเท่านั้น หากแต่มีกัมมัตถะและลุ่มหลง
 ในอำนาจและกำลังของตัวจนลืมนึกถึง "หน้าที่" และ "ภาระ" อันแท้จริงของตนไปเสีย ลืมไปว่าที่
 ผู้เลือกตั้งตนขึ้นมา เขาเลือกเพื่อให้ตนได้ใช้ความชำนาญทางเทคนิคของการบริหารนำไปสู่
 จุดหมายที่ถูกต้องก็ตาม อันเป็นความต้องการหรือเป็นผลประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมทั้งหมด
 เรื่องนี้เราคงช่วยกันแก้ไขแนวความคิดเห็นในฆราวาสการและประชาชนใหญ่ถูกต้อง และไม่พึง
 ยินยอมให้ฆราวาสการประพฤติกินเร้นต่อไป ทั้งนี้เพราะหากพวกเขาได้ใช้อำนาจไปในทางที่ถก
 ครอบ ในทางที่เป็นประโยชน์เพื่อส่วนรวมก็ไม่มีปัญหา แต่ถากลุ่มบริหารไม่เป็นธรรม ใช้อำนาจเพื่อ
 แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวก็อาจก่อให้เกิดความวุ่นวาย เกิดครอนแกสังคมนได้ เพราะฉะนั้นถ้า
 เราพัฒนา "ตัวบุคคล" ให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่แท้ มีความรับผิดชอบ มีหิริโอตตัปปะ มีความเที่ยง
 ธรรม เชื่อในบาป บุญ อกุศล โทษ รุจักอนนอม ถอมตน ไม่แสดงอำนาจ ลุกแกโห่สะ รุจักเอาใจเขา
 ใส่ใจเรา จะทำให้กลุ่มผู้บริหารนี้ไม่กลายเป็น "ทรราชย์ของคนหมู่มาก" (tyranny of
 majority) หรือ คณะธิปไตย ไปได้ นั่นคือ ขอบครอบของประชาธิปไตยในขั้นนี้อาจแก่เสริมได้
 โดยอาศัยมโนคติ (concept) และบุคลิกลักษณะ (character) ทางพุทธศาสนาเขาช่วย

ขอบครอบอีกประการของประชาธิปไตย คือ การที่ผู้ชายยกย่องคนที่เป็นวีรบุรุษ
 ลุ่มหลงในรูปแบบของความเป็นวีรบุรุษ อันก่อให้เกิดการยอมรับมนัสย์ ไทคนมีความไม่เสมอภาคกัน
 คือ ทำให้เป็นเสมือนการปกครองแบบขุนนางขุนนาง มีศักดิ์นา รวมทั้งผู้ที่ได้อำนาจวาสนาชนมาก
 มักจะหลงว่าตัวมีทุกสิ่งทุกอย่างในมือ กระทำการในลักษณะแบ่งเขาแบ่งเรา มุ่งประโยชน์ส่วนตัว
 มากกว่าส่วนรวมอันเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมเสีย และเป็นเหตุเพ่งเล็งกล่าวหาว่าเป็นเพราะระบอบ
 ประชาธิปไตยไม่ดี เพราะฉะนั้นถ้าหากปัญหาเร้นจ้ต้องเกิดขึ้น เราอาจจะใช้มโนคติทางพุทธ
 ศาสนาแก้ไขโดยการสอนไม่ให้เป็นผู้ลุ่มหลง ลำพองตัว ให้รู้จักประมาณตนก็จะไม่เกิดปัญหาและ
 สร้างมโนคติให้เขาใจกันถูกต้องว่าที่ยกย่อง เรายกย่องการกระทำ มิใช่ยกย่องที่ตำแหน่งหน้าที่
 ฐานะ หรือตัวบุคคล จึงมีใครแสดงว่าจะเป็นผู้วิเศษเหนืออกุฎหมาย หรือมีอำนาจข่มผู้อื่น เห็นผู้อื่น
 เพราะฉะนั้นถ้าความรู้สึกเหล่านี้ได้รับการซึมซาบ (absorb) ในตัวบุคคลจะสามารถแก้ปัญหา
 ที่เกิดขึ้นทางประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง สังคมประชาธิปไตยยิ่งซับซ้อนมากขึ้น ยิ่งต้องการความระมัดระวังเป็นพิเศษ
 คึงนหนุทหมความเขยวราชูจึงมกจะมีตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ซึ่งทำให้ไม่เป็นการยุติธรรมต่อรากฐาน
 ประชาธิปไตยที่ทุกคนเท่าเทียมเสมอภาค ในลักษณะเช่นนี้ถ้าเราไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อปัญหาเหล่านี้
 ได้ ผู้เขยวราชูจะกลายเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งในสังคม ควรจะมี "คุณธรรม" พอสมควรที่จะไม่ออก
 กฎหมายหรือทำอะไร ๆ ในลักษณะที่เอาเปรียบและเข้างผลประโยชน์ของตน และต้องมีใจ
 หนักแน่นเป็นธรรมซ่งเงนคุณธรรมในพุทธศาสนาจะเสริมลักษณะแนวปรัชญาประชาธิปไตยให้เป็น
 อย่างดี

อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้ประเทศไทยเราเป็นประเทศประชาธิปไตยนั้น แม้ออก
 จะเป็นงานที่ยากลำบาก และต้องไ้ระยะเวลาานพอสมควร ทั้งนี้เพราะต้องชนอยู่กับปัญหาทาง
 เศรษฐกิจและทางการศึกษาของประชานควย แด่เพียงการที่เรามีการเลือกตั้ง หรือรัฐธรรมนูญ
 มิได้เป็นเครื่องยืนยันแต่ประการใดว่าเราเป็นประชาธิปไตย หากทว่าเราจำเป็นต้องช่วยกัน
 สร้างแนวทางที่ถูกต้องเสียแต่วันนี้ ในสิ่งที่เราอาจกระทำได้ เช่น เกี่ยวกับการสร้างทัศนคติใน
 ทางประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในตัวประชาน ทั้งนี้ เพราะนอกจากความพร้อมในทางเศรษฐกิจและ
 การศึกษาแล้ว ความเป็นประชาธิปไตยยังต้องการตัวบุคคลคุณภาพ ซึ่งในลักษณะการนี้ เราจะ
 สามารถไขมนคติทางพุทธศาสนาเขาชวยในการฝึกอบรมตัวบุคคลได้

จากทั้งหมดข้างต้นเหล่านี้เราคงจะพอมองเห็นแล้วว่า กฎแจสำคัญและขอบกพรองต่าง ๆ
 ของประชาธิปไตยนั้น สามารถที่จะแก้ไขปรับปรุงได้โดยไขมนคติทางพุทธศาสนา ไมว่าจะเป็นแง่
 เกี่ยวกับตัวผู้นำที่ล้มและตักยัดในอำนาจหนาที่ของตน หรือแง่ของความไม่เท่าเทียมกันทางหนาที่ซึ่ง
 ต้องไขมนคติ ความอดทน (ขันติธรรม) ทางพุทธศาสนาเขาชวย ตลอดจนเงนพื้นฐานเกี่ยวกับสมมติ
 ฐานของประชาธิปไตยที่ต้องการความมีเหตุผล สติปัญญา ของมนุช หรือจะเป็นแง่ของความเสมอ
 ภาค สิทธิ เสรีภาพ ที่เป็นหัวใจสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งลักษณะของตัวบุคคลที่ควร
 จะเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ ตระหนักในหนาที่ หรือคว้นกบริหารที่มกจะล้มและตักยัดในอำนาจหนาที่
 ของตนจนล้มชวเท็จจริงว่า ตัวนั้นมีหนาที่แท้จริงคือ เป็นผู้รับใช้ประชาน มิใช่เป็นนายประชาน
 ตลอดจนถึงลักษณะขอปลักยอยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อลักษณะปรัชญาประชาธิปไตยเราจะเห็นได้ว่า สิ่ง
 เหล่านี้สามารถจะแก้ไขปรับปรุงได้โดยไขมนคติทางพุทธศาสนา เขาชวย ไมว่าจะเป็นในเรื่อง
 ของเหตุผล ปัญญา ซึ่งพุทธศาสนาถเนนอยู่แล้ว หรือเรื่องของคุณภาพ บัจเจกบุคคลที่ควรมีความ

รับผิดชอบตระหนักในหน้าที่ รวมทั้งการสอนให้ละวาง ไม่คิดยึดในอำนาจหน้าที่ วาสนา ลาภ ยศ สักการะต่าง ๆ มีให้ถือเอาถือเรา หรือคำสอนในเรื่องที่เกี่ยวกับความอดทน ออกสัน (tolerance) มีน้ำใจนักกีฬา ใจกว้าง พร้อมจะยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น ทั้งที่ตรงและ ไม่ตรงกับความคิดเห็นของตน ตลอดจนให้เป็นผู้ทรงคุณธรรม มีธรรมะ เรน หิริ โศกที่ปะ ประจำ ใจ ยึดถือในหลักการ เหตุผลมากกว่าสิ่งอื่นใด เหล่านั้นเป็นต้นนั้น เราจะเห็นได้ว่าพระภิกษุคำสอน ดังกล่าวนี้ หากได้รับการปฏิบัติตามอย่างถูกต้องแท้จริงแล้ว กลับจะเป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมสร้างให้เกิด ทัศนคติของความเป็นประชาธิปไตยขึ้นได้ในตัวปัจเจกบุคคลอันจะมีผลเอื้อต่อปรัชญาประชาธิปไตย ในทางการเมืองได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง ประเด็นที่เกี่ยวกับคุณคาของรัฐประชาธิปไตย คุณคาของรัฐกึ่ง คุณคาของ ปัจ เจกบุคคลที่ประกอบอยู่ในรัฐ รัฐที่ไม่สนใจจะยกระดับ หรือกระจายระดับความคิดของประชาชน ในรัฐให้สอดคล้องกับการปฏิบัติในธุรกิจต่าง ๆ รัฐซึ่งทำให้คนในรัฐไม่เจริญตามความเหมาะสม โดยหวังที่จะเอาประชาชนไว้เป็นเครื่องมือในการบริหารรัฐ แม้จะเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน เหล่านั้นเองก็ตาม จะพบว่าไมอาจจะทำอะไรสำเร็จโดยความที่คนสนับสนุนเพียงกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้น เพราะฉะนั้น เราจึงเห็นได้ว่า การที่รัฐจะไปใคร่คนชนอยู่กับบุคคลในรัฐ หรืออาจกล่าว ได้ว่า ชนอยู่กับคุณสมบัติของปัจเจกบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าได้ยึดเคล้าบุคคลตามอุดมคติ (ideal) ของพุทธศาสนา คุณภาพของบุคคลก็จะดีขึ้น นั่นคือ คุณธรรมควรไปกับการเมือง เพราะดังที่กล่าว แลแล้วว่า แม่แต่นักปรัชญาเมธีกรีกเองต่างก็เห็นว่า คุณธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต่อการเมืองและการ ปกครองไม่ว่าจะเป็น โสกราตีส (Socrates) เพลโต (Plato) หรือ อริสโตเติล (Aristotle) ต่างก็เน้นที่คุณธรรม และต่างก็แทรกใส่จริยศาสตร์ให้สัมพันธ์กับการเมือง (politics) สมดังคำกล่าวที่ว่า "จริยศาสตร์เป็นบัพทของปรัชญาการเมือง" เพลโตเอง รัฐในอุดมคติของเขา ก็ใหม่ปกครองเป็นกษัตริย์นักปราชญ์ที่ตนเองมีคุณธรรมในตัวเอง โดยเฉพาะโสกราตีส ยิ่งเป็นผู้ ถัดคุณธรรมเป็นหลักในการปกครอง โดยเริ่มจากปกครองตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรมในตัวเองก่อน ให้ รู้จักตัวของตัวเองก่อน (Know Thyself) แล้วค่อยแผ่ขยายออกไปสู่บุคคลอื่น สู่สังคม ทอ ๆ ไป ดังนั้นถ้าพิจารณาในนิยาม เราจะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่เน้น คุณธรรมความประพฤติ จักเป็นตัวช่วยเอื้อได้เป็นอย่างดีต่อการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อปรัชญาประชาธิปไตยซึ่ง แม้จะมีระบอบที่ดีที่สุด หากทว่าอาจกล่าวได้ว่า เป็นระบอบที่เลวร้ายที่สุด และการที่การปกครอง

ในระบอบนี้จะไปได้โดยสวัสดิภาพราบรื่น มีประชาชนอยู่แต่เพียงเท่าไร หรือ รูปแบบของการปกครอง หากทว่ายังต้องขึ้นอยู่กับตัวปกครอง และผู้ปกครอง คือ ประชาธิปไตย ในรูปการเมืองจะประสบผลสำเร็จไฉน จำต้องอาศัยบุคคลที่มีทัศนคติที่แบบประชาธิปไตยเขาช่วย และทัศนคติที่แบบประชาธิปไตยนี้ อาจจะทำให้เกิดขึ้นได้ โดยอาศัยโน้มน้าวจำลองทางพุทธศาสนา ดังนั้นเราจึงเห็นได้ว่า ในเมืองที่สงบแล้ว ประชาธิปไตยกับพุทธศาสนามีโชคเยี่ยงกัน หรือมีได้เป็นตัววางความเจริญของกัน และกันถึงเช่นที่พุทธศาสนาได้ถูกเข้าใจแต่อย่างใด

อันนี้ ประเด็นที่เกี่ยวกับการดำเนินนโยบายทางการปกครอง และการทศสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ เราจะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาได้มีคำสอนไว้เกี่ยวกับการผูกมิตร ให้เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เช่น หลักสังกหวัตถุ 4 อันได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตคา¹ ทั้ง 4 ประการนี้ นับว่าเป็นหลักของการผูกมิตรที่ดีมาก ถ้าผู้ใดใคร่ทำตามหลักทั้ง 4 จะทำให้เป็นผู้มีมิตรสหายมาก มีศัตรูน้อย การที่เราเป็นมิตรแก่กับผู้หนึ่งผู้ใดเป็นศัตรู จะทำให้แนวโน้มของความอาสาค พยายามทนอยลง เช่น ปัจจุบันนี้ นโยบายการผูกมิตรต่าง ๆ ที่รัฐบาลของเราได้กำลังดำเนินอยู่นั้น อาทิเช่น การเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศ การที่นายกรัฐมนตรี ตลอดจนคณะแทนรัฐบาลของเราได้ไปเยี่ยมเยือนมิตรประเทศต่าง ๆ หรือการที่เราเจริญมิตรประเทศ ไม่วาจะเป็นประเทศที่มีนโยบาย อุดมคติทางการเมืองที่เหมือนกัน หรือต่างกันกับของเราอย่างไร มาเยือนประเทศเรานั้น นับว่าเป็นการแก้กันที่ตนเหตุ อีกทั้งเป็นการช่วยผ่อนคลาย ลดความตึงเครียดทางการเมืองได้เป็นอย่างดี ซึ่งลักษณะการเช่นนี้ เป็นวิธีการเกี่ยวกับที่ทางพุทธศาสนาได้วางหลักการเอาไว้ นั้นยอมแสดงว่า แนวคิดของพุทธศาสนานั้นใช้ได้เป็นอย่างดีกับกุสโลบายทางการเมือง

-
- 1
 ทาน - การให้ปัน
 ปิยวาจา - การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน
 อัตถจริยา - การบำเพ็ญประโยชน์
 สมานัตตคา - การวางตนให้เข้ากับผู้ที่รับการส่งเคราะห์ได้ คือ
 ไม่วัวตัวเกินไปจนใคร เขาควยไม่ติด

ยิ่งกว่านั้น การที่ประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่มุ่งเน้นในแง่ของการปฏิบัติ คือ บุคคลต้องเริ่มปฏิบัติจากตัวแต่ละบุคคลออกไปเสียที่เดียว จึงจะได้ผลเป็นความสำเร็จต่อการปกครอง ในประเด็นนี้ เราจะเห็นได้ว่า เขากันได้กับเอกลักษณ์ในทางพุทธศาสนา คือ พุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่ประกอบไปด้วย 3 ชั้นตอน คือ ปรีชาปฏิบัติ และ ปฏิเวธ¹ ส่วนประชาธิปไตยทางการเมืองนั้น ต้องเริ่มจากให้ประชาชนมีความรู้และความเข้าใจในรูปการปกครอง ในสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบ เสรีภาพในขอบข่ายแห่งกฎหมายของตน เมื่อประชาชนเข้าใจ รับรู้ ในรูปแบบวิธีการของการปกครองว่าเป็นอย่างไรแล้ว ขั้นต่อไปประชาชนก็จะพยายามที่จะทำตัวของตัวให้มีลักษณะ เป็นไปตามหลักการของประชาธิปไตยให้ได้ ทั้งนี้ เพื่อให้การปกครองได้บังเกิดผลสำเร็จตามเป้าหมาย เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง แทนจะเป็นแบบการใช้อำนาจหมู่ หรือเป็นแบบทรราชของชนหมู่มาก (Tyranny of Majority) ดังเช่นที่ลักษณะการปกครองแบบนี้ประสบปัญหาอยู่เสมอ ๆ นั่นคือ ถ้าประชาชนทั้งผู้ปกครองและผู้ใ้ปกครอง ได้พยายามปฏิบัติตนตามมโนคติของประชาธิปไตยให้ได้ ประชาธิปไตยจะประสบผลสำเร็จ ดังนั้นในลักษณะการเช่นนี้ เราจะเห็นได้ว่า ตรงกับลักษณะการของพุทธศาสนาข้างต้น นั่นคือว่า โดยการศึกษาอย่างลึกซึ้งแล้ว หลักการในพุทธศาสนาจะเป็นตัวช่วยเสริมลักษณะและความเป็นประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง

อนึ่ง พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่บ่งชี้สอนเน้นที่ จิตใจ ว่า ความดี ความชั่ว ของการกระทำอยู่ที่จิตใจ ดังนั้นพุทธศาสนาจึงพยายามสอนแก่ให้เราชำระจิตใจของเราให้บริสุทธิ์ สะอาด และถ้าปัจเจกบุคคล ได้บริสุทธิ์สะอาดจากจิตใจของตน การกระทำต่าง ๆ ซึ่งออกมาจากจิตใจนั้น ย่อมจะพลอยเป็นการกระทำที่ถูกต้องไปด้วย ฉะนั้นถ้าเราใคร่รู้จัก อบรมจิตใจของ

---

¹ ปรีชา หมายถึง แง่ทฤษฎี คือ เป็นแง่ของหลักธรรมคำสอนที่พุทธศาสนิกชนควรต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

ปฏิบัติ หมายถึง การลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนที่ได้รับรู้ เรียนรู้มาจากในภาคปรีชา และ

ปฏิเวธ หมายถึง การไ้บรรลุผล ได้รับผลสมจริง สำเร็จ หลังจากได้ลงมือปฏิบัติ กระทำด้วยตัวของตัวแล้ว คือ เป็นการได้รับผลของการปฏิบัติจากหลักปรีชา เป็นต้น

พุทธศาสนิกชนตามแนวทางของพุทธศาสนา ซึ่งมีนัยแฝงของลักษณะความเป็นประชาธิปไตยไว้
 อย่างพอเพียงก็จะทำให้เราได้บุคคลที่มีบุคคลิกภาพแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริงจากจิตใจ
 จากส่วนลึกของเขาออกไปเสีย ซึ่งถ้าเราทำได้เช่นนี้ ประชาธิปไตยในรูปของการเมือง จะ
 ไม่ต้องประสบกับปัญหาของความล้มเหลว หรือเป็นประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบอีกต่อไป

จริงอยู่เมื่ออาจจะต้องใช้เวลานาน หากทว่าผู้เขียนคิดว่า ถ้าการใช้เวลานั้น ทำ
 ให้เราได้รับความสำเร็จอย่างแท้จริงก็นับเป็นการคุ้มค่า มากกว่าการจะเสียเวลาไปเปล่า ๆ
 กับการถกเถียง หรือมุ่งดำเนินการหาทางเปลี่ยนแปลง แทรกแซง ล้มล้างต่าง ๆ ซึ่งอาจจะถู
 กรวดเร็ว ทันเหตุการณ์ หากทว่าอาจไม่ยั่งยืน เพียงแต่ คั้งนั้นหากจะต้องใช้เวลายาวนาน
 นั้นอาจทำให้เราได้ในลักษณะชุกครากถอนโคนอย่างแท้จริงแล้ว ผู้เขียนก็คิดว่าคงไม่เป็นการเสีย
 หลายนัก เพียงแต่ต้องอาศัยความอดทน เชื้อมนั้นบางเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันยังปัญหาทางเศรษฐกิจมีมากขึ้น ค่าครองชีพของประชาชนถีบตัวสูงขึ้น
 เรื่อย ๆ ความเจริญทางวิชาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ มีผลทำให้ชีวิตมีความสะดวกสบาย
 มากยิ่งขึ้นเท่าใด บุคคลก็ยังมีชีวิตที่ตกอยู่ในห่วงแห่งความทุกข์มากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะไม่
 อาจตัดซึ่ง คัดหา ความอยากมีอยากได้ให้หมดไปได้ มนุษย์มีความต้องการ ยิ่งเมื่อไม่รู้จัก
 ประมาณตน นำตัวไปเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น อยากมีเหมือนเขา แต่ฐานะทางเศรษฐกิจที่
 แยกต่างกันทำให้ไม่อาจมีเท่าเพื่อนฝูงได้ จึงเกิดการต่อสู้กันรันทบหนทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น
 ในทางสุจริตหรือทุจริต เบียดเบียนเหยียดหยามบุคคลอื่นหรือไม่ก็ตาม เพื่อจะทำตัวเองให้ทัดเทียม
 ผู้อื่น ดังนั้นภามิตที่ว่า "ชีวิตคือการต่อสู้" หรือพุทธพจน์ที่ว่า "ชีวิตคือความทุกข์" กูจะเป็นความ
 จริงยิ่งขึ้น หากทว่าเป็นการต่อสู้แย่งชิงกันในทางลบ ในทางหักล้างกันและกัน เอาเปรียบ
 ฉ้อฉลกันต่าง ๆ นานา และทำให้เกิดเป็นการติดสินบน (corruption) กันทั่วไปในวงงานต่าง ๆ

¹ วิ. มหา. 4/14/18. "โดยยออุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์ นั่นคือ ชีวิตของ
 มนุษย์เป็นปัญหาเพราะมีธรรมชาติที่แท้จริง เป็นทุกข์"

ทำให้เป็นผู้ขาดความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและบุคคลอื่นบางกรณีเพราะหวังในฐานะชื่อเสียง
 ตำแหน่งหน้าที่ของตนทำให้ขาดความตระหนักและรับผิดชอบในหน้าที่ของตน คือ ทำให้กลายเป็น
 เป็นผู้ที่รับแต่ความชอบ ไม่ยอมรับผิด เหล่านี้เป็นคน ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่าปัญหาต่าง ๆ ใน
 ปัจจุบันรวมทั้งปัญหาที่เป็นเครื่องบั่นทอนเสถียรภาพของรัฐบาลประชาธิปไตยของไทยเราใน
 ปัจจุบันนั้น ส่วนใหญ่ก็มาจากใจของบุคคล มาจากความทะยานอยากไม่สิ้นสุด ความไม่พอใจ
 ในสิ่งที่ตัวมีตัวเป็น ความไม่รู้จักประมาณตน ความไม่รู้จักพอ ความไม่รู้จักอุเบกขา วางเฉย
 หนักแน่น ออกหน้า ออกหลังต่าง ๆ ที่มักกระทบทั้งทางกายและใจ เช่น การเชื่อฟัง คำพูด คำ
 วิจาร์ณ ของบุคคลอื่น ๆ หวาคไหวหวั่นวิตกไปกับสถานการณ์รอบข้าง หรือบ้างก็ออกมาในรูป
 ที่ไม่ยอมรับฟังคำท้วงติงหรือความเห็นของใคร ๆ เลย คืออคติยึดในทิฐิแห่งตน ซึ่งจากมูลฐาน
 เหล่านี้ มีผลก่อให้เกิดความผิดพลาดบกพร่องในสายหน้าที่การงานของบุคคล คือ พยายามทำให้
 เป็นผู้ที่ไม่ตระหนักในหน้าที่รับผิดชอบของตน มักโยนความผิดไปที่บุคคลอื่น โดยมุ่งให้ตนได้รับ
 แต่ความดี เป็นท่านองบัดสระให้พ้นตัว หรือ ดังคำกล่าวที่ว่า "ชายฉาบเอาหนารอด" การ
 พิจารณาปัญหาต่าง ๆ ก็มีไต่มองกันใมนัยที่ลึกซึ้งหรือด้วยการวางแผนระยะยาว หรือเพื่อประ-
 โยชนของส่วนรวมอย่างแท้จริง หากความมุ่งคำนึงแต่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องของตน
 นั่นคือ เป็นลักษณะการที่คล้ายกับการคำนึงในตัวบุคคล กลุ่มบุคคล เป็นหลักเป็นเกณฑ์แทนคำนึง
 ถึงหลักการอุดมคติและจากสาเหตุเหล่านี้เองที่พยายทำให้ เกิดความเบื้อหนายในกลุ่มบุคคลกัน
 เองที่มีความตระหนักในข้อเท็จจริงเหล่านี้ หรือผู้ที่บูชาอุดมคติ หลักการ ซึ่งจะมีผลก่อให้เกิด
 ความวุ่นวาย บั่นป่วนทางการเมือง ด้วยเหตุที่มีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ทำให้คิดที่จะล้มล้าง
 กันอยู่ทุกขณะ เพราะต่างมองกันจากจุดยืนของแต่ละฝ่าย จึงก่อให้เกิดจุดบกพร่องที่จะเป็นเง
 โจมตีกันได้ ลักษณะการเช่นนี้จะเห็นได้ว่า กำลังประสบอยู่ในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะใน
 ประเทศไทยเรา ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอแนะว่า เมื่อปัญหาพื้นฐานสุดเกิดจากใจ ใจที่เต็ม
 ไปด้วยกิเลส ตัณหา และความมีอคติในความจริง รวมเข้ากับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไป
 ตลอดเวลา มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และเทคโนโลยีต่าง ๆ และเนื่องจากเรา
 ไม่อาจหยุดความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ได้ เนื่องจากเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนืออำนาจแห่งเรา

เพราะฉะนั้นวิถีทางที่เราจะทำได้และจะเป็นการแก้ปัญหาจากต้นตอ คัดไฟจากต้นฉม ก็คือ การ
 ห้ามและบังคับจิตใจเราออกไป ทั้งนี้เพราะผู้เขียนมีความเห็นว่า เมื่อปัญหาเกิดจากใจ การแก้
 ก็ควรแก้ที่ใจนั่นเอง ดังนั้นเราซึ่งเป็นประเทศพุทธศาสนา เรามีหลักคำสอนของพุทธเจ้าที่
 ทรงสอนให้ชุกครากถอนโคนแก่กันที่จิตใจ เรามีสิ่งดี ๆ อยู่ในมือของเราแล้วทำไมเราจะไม่รู
 จักที่จะนำเอาของดี ของวิเศษ เหล่านี้ที่เราที่อยู่ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ให้มีคุณค่า เราน่าจะมี
 ภารกิจการอบรม พันฟู หลักธรรมคำสอนเหล่านี้ ฝึกให้บุคคลได้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง มีทัศนคติที่
 เป็นพุทธศาสนาจากการฝึกฝน อบรม ชักเถลิงกันแต่เล็กขึ้นไป เราจะได้ผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในที่สุด
 หากทว่ากาลที่ผ่านมามีเรามักจะมองข้ามหรือเข้าไปไม่ถึงของดีที่เราที่อยู่ เรามักไม่ยอมรับและคิด
 ไปว่า "ศาสนา" นั้นเป็นสิ่งคร่ำครึ ล้าสมัย ศาสนาไม่อาจไปได้กับสังคมและโลกสมัยใหม่ จะมี
 แต่คนแก่ คนโศกเศร้า และผิหวางที่จะเข้าวัด ใช้วัดเป็นเครื่องปลดปล่อยประโลมใจ ต่างเห็นไปว่า
 ศาสนานั้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของคนที่มีจิตใจอ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง ทองหาที่พึ่งทางใจ ฯลฯ สิ่ง
 เหล่านี้เป็นเพราะสัญชาตญาณของมนุษย์เรา มักไม่ยอมรับในสิ่งที่ตัวเองมี เรากลับไปค้นคิดกันว่า
 ลัทธิ วิธีการ ของคนอื่น ของโลกตะวันตก ดีกว่า ถูกต้องกว่า ดังเช่นปรัชญาประชาธิปไตยเราต่าง
 คิดกันว่าเป็นแก่นคิของโลกรตะวันตกที่เพิ่งเกิดขึ้น และต่างกล่าวขวัญ ขึ้นแทนว่าเป็นสิ่งแปลกใหม่
 คิวพิเศษต่าง ๆ แม้แต่คำ "ประชาธิปไตย" และ "เสรีภาพ" นั้นถ้าใครไม่รู้จักและนำมาพูดถกเถียง
 กัน กูจะกลายเป็นผู้ที่ไม่ทันสมัย และยังคำเหล่านี้เข้ามาสู่จิตใจของเรามากขึ้น เราต่างก็หลงติดอยู่
 ในรูปแบบวิธีการ และคำพูดที่ว่า "เราเกิดมาอิสระเสรี" มีความคิดและเหตุผล และพลอยทำให้
 เห็นว่าศาสนาเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ งามาย ไร้สาระ หากทว่าโดยความเป็นจริงแล้ว ผลจากการ
 วิจัยในงานชิ้นนี้ของผู้เขียนคงจะพอทำให้เราท่านทั้งหลายได้เห็นกันว่า โดยแก่นแท้แล้วพุทธศาสนา
 ได้มีลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงมาก่อน หากแต่เรามองข้ามไปหรือไม่เห็นได้
 ตระหนักคิดถึง ดังนั้น ถ้าเราเพียงแต่จะมาศึกษาทำความเข้าใจให้ถูกต้อง และหยิบยกมาใช้ในทาง
 ที่เหมาะสมถูกต้องแล้วจะเป็นประโยชน์และช่วยในการแก้ไข ทัตปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
 เรือรงอยู่ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นเราควรได้ให้รัฐบาล คณะ

ผู้บริหารประเทศหรือองค์การที่เกี่ยวข้องในแง่ศาสนาและต่าง ๆ ได้ควรที่จะเริ่มหันมาพิจารณา และเล็งเห็นในความสำคัญข้อนี้ ตลอดจนหยิบยกเอาปัญหาขึ้นมาขบคิดอย่างจริงจัง เพื่อปรับความเข้าใจของคนในชาติให้ถูกต้องก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป เพราะพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักที่ยึดเหนี่ยวและโน้มน้าวจิตใจคนได้งายที่สุด ประชาชนชาวไทยเรามีความผูกพันทางใจกับพุทธศาสนามานานแม้จะเป็นในแง่ที่ถูกต้องบ้าง ไม่ถูกต้องบ้างก็ตาม เพราะฉะนั้นเราอาจจะหยิบยกประเด็นในแง่ที่ออกมาในทันที จะปล่อยให้ศาสนาถูกเข้าใจผิดว่าเป็นสิ่งมอมเมาประชาชน และกลายเป็นประเด็นที่ฝ่ายตรงข้ามหยิบยกขึ้นมาอ้างเพื่อลดล้างศาสนา หรือรูปการปกครองของประเทศเราอันก่อให้เกิดผลเสียหายต่อชาติบ้านเมืองได้ รัฐบาลน่าจะหันมาตระหนักและมีภาคปฏิบัติที่เกี่ยวข้องในปัญหานี้โดยตรง ทั้งมีใจเพื่อความเข้าใจอันถูกต้องต่อศาสนาเท่านั้น หากทว่าเพื่อเสถียรภาพของรัฐบาลเอง เพราะถาคนไทยมีความเข้าใจและปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาอย่างถูกต้องอันเป็นหลักการเดียวกับปรัชญาประชาธิปไตย เมื่อวิถีชีวิตของคนเป็นประชาธิปไตย ประชาธิปไตยในรูปของการปกครองจะเป็นสิ่งที่ไม่ยากเกินเอื้อมอีกต่อไป แม้โดยรูปแบบเราจะประเทศประชาธิปไตย หากทว่าถ้าการมีรัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งก็เป็นเพียงการเริ่มเท่านั้น เราจะยังเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงได้ ต่อเมื่อประชาชนของเรา "ตระหนัก" และมี "วิถีชีวิต" ตามรูปแบบประชาธิปไตยเสียก่อน ในประเด็นดังกล่าวคำสอนของพระพุทธเจ้าจะช่วยเหลือได้เป็นอย่างดี

ฉะนั้น เราอาจจะสรุปได้อีกครั้ง ๓ ทิวว่า พุทธศาสนานั้นเป็นประชาธิปไตย คือ มีหลักการเดียวกับปรัชญาประชาธิปไตย โดยเฉพาะจากในแง่พื้นฐานที่ถือหรือเชื่อความมนุษย์เราเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล การทางถูกทางผิดให้ใครประจักษ์แจ้งซึ่งทางถูกหรือทางผิดนั้นด้วยตนเองแล้ว มนุษย์จะสามารถรู้คิดริชช ปกครองตนเองได้ นำตนเองไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อมได้ คือเป็นในรูปของวิถีชีวิตส่วนบุคคล แต่ประชาธิปไตยในทางลักษณะการเมืองเป็นประชาธิปไตยในรูปของการปกครองและวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม คือ เป็นประชาธิปไตยในแง่ของระบบสังคม ส่วนรวม แต่ทางพุทธศาสนานั้นเป็นประชาธิปไตยจากภายในของปัจเจกบุคคลออกไป ดังนั้นถ้าเราสามารถปลูกฝังความเป็นพุทธศาสนิกชนที่แท้ในตัวปัจเจกบุคคลได้ คงจะไม่เป็นการยากสำหรับนักที่จะแผ่ขยายไปสู่ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ อันจะเป็นลักษณะที่ช่วยเอื้อต่อการปกครองของรัฐบาลในรูปแบบของประชาธิปไตยได้อย่างดีสุด ทั้งนี้เพราะสังคมที่ประกอบด้วยพุทธ

ศาสนิกชนที่แท้จะเป็นสังคมที่เหมาะสมที่สุดกับคณะปราชญ์ประชาธิปไตย ผู้เขียนจึงใคร่ขอยืนยันสรุปไว้ ณ ที่นี้ว่า ศาสนาและการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันได้¹ โดยเฉพาะพุทธศาสนาในนัยที่แท้จริงไม่ได้อเป็นสิ่งล้าสมัย ถ่วงความเจริญก้าวหน้าของบุคคล สังคม ตลอดจนประเทศชาติ ดังที่ได้รับการกล่าวหาแต่ประการใดเลย

---

¹ "ศาสนา" ในที่นี้ผู้เขียนหมายถึงสำหรับบุคคลในระดับโลกีย์ะที่จะนับถือศาสนาได้ โดยไม่ได้เป็นสิ่งที่ขัดกับการเมืองหรือเป็นการล้าสมัย หากไม่ได้อธิบายความเป็นการสนับสนุนให้สถาบันศาสนาลงมายัง เกี่ยวกับการเมือง นั่นคือ สำหรับบุคคลซึ่งพยายามสละโลกีย์วิสัย มุ่งโลกุตระ ฝึกขงขทาง ๆ ก็ควรเป็นเหตุของความบริสุทธิ์ และไม่มีหน้าที่มาเกี่ยวข้องของทางการเมือง คือ ผู้เขียนมุ่งคำนึงพิจารณาในแง่ แก่น หลัก ของพุทธศาสนาและการเมือง เท่านั้น